

PROLOOG

Op de eerste dag van de lente kom ik aan in de Siberische stad Jekaterinburg, in het hart van het Oeralgebergte, waar bijna een eeuw eerder, in 1918, de laatste Russische tsaar en zijn gezin werden doodgeschoten.

Ik hoor het ijs op de rivieren breken als kristal.

Tsaar Nikolaj was een wereldvreemde zonderling. Zijn vrouw was allesbehalve geliefd bij de xenofobe Russen, omdat ze van Duitse afkomst was. Hun vier dochters waren elegante eenzaatjes. De enige zoon, de troonopvolger, was een ziekelijke knaap, altijd gekleed in een marinierspakje. Hij had hemofilie: als hij een wondje had, kon hij doodbloeden. Een halfgare monnik, Raspoetin, gebruikte tovermiddelen om de jongen te genezen. Op het moment van de executie was Raspoetin ook al omgelegd. Het was de tijd van de grote moorden.

Het tsarengesin werd 's nachts door dronken soldaten in opdracht van de communistische revolutionair Lenin afgeslacht, omdat er een nieuwe tijd was aangebroken, de tijd van de Sovjet-Unie, en er geen plaats meer was voor aristocraten op deze aarde.

Ik rijd over een bosweg naar de plaats waar de lijken werden gedumpt in een mijnschacht. De schacht is er nog steeds, maar de stoffelijke resten – of wat ervan overbleef nadat ze met salpeterzuur waren overgoten – zijn opgegraven en overgebracht

naar een kerk in Sint-Petersburg. Russen zijn dol op herbegraven. Rond de schacht, die de dumpplaats van bijna duizend jaar Europese geschiedenis is, ligt nu een kloostercomplex met houten kerken en keurige pensions voor pelgrims. Bij de ingang van de schacht staan zeven bomen, een voor elk lid van de familie.

Ik geloof allang niet meer in goden. Ik geloof dat de mens zijn god of goden zelf schept, niet andersom, maar daar, op bijna tweeduizend kilometer van Moskou, op meer dan vierduizend kilometer van mijn huis en mijn geliefden, op de grens van Europa en Azië, rijst de twijfel over mijn scepsis. De lucht trilt in de eerste, reeds hete zon. De beijsde aarde knapt onder mijn voeten. Ik ga de houten kerk binnen. Het is alsof ik afdaal in een grafkelder. Ik weet dat de dood hier heerst. Niemand zal me op mijn schouder tikken, maar toch hap ik naar adem.

Vader Fjodor, een jonge monnik – qua leeftijd kan hij mijn zoon zijn, maar Russische monniken heten nu eenmaal vader –, is een mooie jongeman met de taille van een danser en het gezicht van een mannequin. Zijn wangen blozen. Op zijn kin kweekt hij een rossig baardje.

‘Christos voskrèsè’, zegt hij. Letterlijk ‘Christus is verrezen’ in het Oudrussisch. Dat is wat monniken zeggen in plaats van goedendag. Hij draagt het ravenzwarte gewaad van zijn orde en kucht nerveus. Ik verneem dat hij van opleiding historicus is.

Ik volg hem, trillend op mijn benen, terwijl ik me de stuntelige executie van de tsarenfamilie probeer voor te stellen, in de nacht van 16 op 17 juli. De soldaten waren zo beschonken dat ze niet raak konden schieten, ze moesten hun werk met bajonetten voltooien. De kamer waar het gebeurde stond blank van het bloed. Het volk geloofde intussen dat de tsarenfamilie naar het buitenland was gevlucht, ver weg van de revolutie,

de oorlog en de tyfus. De laatste geschreven woorden van tsaar Nikolaj gingen over de overweldigende geur van de omliggende boomgaarden. Ik ruik ze ook nu, bijna een eeuw later, in de ontgooiende aarde.

‘Houdt u van iconen?’ vraagt vader Fjodor.

Ik zeg dat ik iconen de mooiste denkbare schilderijen vind en dat ik niet kan ophouden ernaar te kijken.

‘U vergist zich,’ zegt vader Fjodor, ‘iconen zijn geen schilderijen, zij hebben niets met kunst te maken. Zij zijn geen afbeelding van een persoon. Zij zijn de persoon zelf.’

Ik knik.

‘Ten tweede, de mens kijkt niet naar een icoon. De icoon kijkt naar de mens. Kom mee.’

Ik blijf staan voor de iconostase, de iconenwand die voor de gelovige Russen de poort is tussen hemel en aarde, de deur naar de andere kant.

Vader Fjodor trommelt op mijn schouder. ‘Ik weet iets veel interessanter,’ zegt hij. Hij neemt me mee naar een hoek van de kerk, naast de hoofdingang. Op een lessenaar staat een icoon die ik eerst moeilijk kan onderscheiden.

‘Dit,’ zegt vader Fjodor, ‘zal u ongetwijfeld interesseren.’

Mijn ogen moeten wennen aan het duister. Uiteindelijk zie ik wat erop staat: een vrouw, ongetwijfeld Maria, Jezus’ moeder, een prachtige jonge vrouw, volmaakt in alle opzichten, sensueel, tastbaar. Ik kijk nog aandachtiger. Het klopt wat ik zie: Maria’s ogen zijn dicht.

‘Waarom zijn haar ogen dicht?’ vraag ik. Terwijl ik het zeg, twijfel ik: houdt ze haar ogen dicht, of slaat ze haar ogen gewoon neer?

Hij grijnst, alsof hij zelf niet gelooft wat hij wil zeggen. ‘Alleen wie echt gelooft, ziet haar ogen opengaan.’

*Ik kijk nogmaals naar de vrouw, vervolgens naar de monnik.
'Hebt u ooit...?'*

Het gezicht van vader Fjodor trekt vol plooiën. 'Nee,' zegt hij. 'Het duurt misschien nog honderd jaar, of duizend jaar, maar ooit...'

We staan minutenlang naar de icoon te turen, totdat mijn oogleden beginnen te trillen. Wil ze me niet aankijken? Of durft ze niet? Is ze in zichzelf gekeerd? Of is het pudeur die haar belet me aan te kijken? In dat geval is er nog hoop. Ik raak de icoon even aan. Mijn vingertoppen gloeien.

We lopen naar buiten. Ik ruik de boomgaarden. Het bos. Herfstbladeren die na zeven maanden ontdooien. Het onstuimige groen. De vroege vis in het meer. Het mythische Siberië.

Ik bedank Fjodor met een handdruk.

'Rendez-vous over honderd jaar,' zegt hij, 'of over duizend jaar.'

Hij zou een danser kunnen zijn, goddelijk, door iedereen aanbeden, maar hij keert terug naar zijn studeerkamer, zijn cel, waar hij iconen schildert en als ontspanning naar rockbandjes luistert op zijn mobiele telefoon. Ik ben vergeten een foto van de icoon te maken, bedenk ik te laat.

Ik kijk naar mijn handen en keer terug naar mijn kamer in een boerenstulp.

Ik ben ook vergeten te vragen aan mijn hippe monnik hoe een icoon naar een mens kan kijken, als de ogen van de afgebeelde persoon, die eigenlijk geen afbeelding is maar de persoon zelf, gesloten zijn. Of geloken.

Ik ga ooit terug om het te vragen.

Die nacht barst er een geweldig onweer los. Overal breekt brand uit. Een ochtendlijke regenbui blust al het vuur.

HOOFDSTUK EEN

*over een geschonden moedertje,
het Huis van het Brood,
de Schedelplaats
en een dikke spaander*

Zolang de verkrachting duurt, kijk ik naar haar ogen. Ze hebben haar de berg op gejaagd, de berg waarop ik mijn leven lang al sta in het hart van de woestijn. Ze stropen de panden van hun uniformtuniek op en storten zich op haar, de een na de ander. Hun helmen zakken scheef.

Ze heet Maryam, verneem ik later. Haar mond is wijd geopend, maar ik hoor haar geschreeuw niet, want ik let alleen op haar blik, op haar pupillen die knakken, al haar jeugd en onschuld die verpulveren. In de barsten van haar schoonheid wellen tranen op, alsof het ijsvlak van een bevroren plas breekt en het water dat eronder schuilt tevoorschijn komt.

Ze komen spastisch klaar. Kloeke krijgers met verlof, kinderen in een mannenlijf. Ze pissen de naam die hun moeder hun heeft gegeven in het zand. Ze pissen op mij, want een boom dient om tegen te pissen, en ze pissen op Maryam. Ze spugen op haar en keren terug naar hun kampementen, naar hun britsen en hun oorlogjes.

Sindsdien heeft Maryam een oude blik. Haren kunnen in één nacht grijs worden. De spiegel van de ziel kan in één ogenblik een heel mensenleven overslaan. Ze is nauwelijks dertien. Een prille moeder is een oud mens geworden.

Later komt ze steeds weer onder mijn kruin terug. Ze keert terug naar de plek waar de soldaten haar bij de haren heen hebben gesleept, omdat ze 'een kleine Joodse rat' is, zoals ze tegen haar zeiden. Hier, hoog tussen hemel en aarde, kan ze ongemoeid treuren. Ik doe het enige waartoe ik in staat ben: ik schenk haar mijn schaduw.

De woestijn is mijn moeder. Al jaren sta ik met mijn wortels diep in haar buik, onwrikbaar in de brandende wind, voorbestemd om hier voorgoed te blijven staan, want dat is nu eenmaal mijn natuur. Ik leef van de regen, die enkele genadige keren per jaar komt, en van de mineralen die diep in het zand verscholen zitten. Ik ben gedoemd om te zwijgen, ook dat is mijn natuur, maar ik klets aldoor tegen mezelf, hoewel ik weet dat niemand me kan horen. Ik klets ook tegen Maryam, onafgebroken, in de deerniswekkende stilte.

Na het voorval op de berg ben ik evenzeer veranderd. Ik voel me vaak gevangen, in mijn bast, in de grond. Omdat ik niet van mijn plaats kan wijken, strek ik mijn takken uit naar de hemel, ik ben niet groot, maar ik strek me uit, heel ver, tot het pijn doet in al mijn twijgen, in de hoop dat daarvandaan enige troost zal komen. Ik heb het zelfs mensen zien doen: zich rekken naar de hemel, onbestaande vleugels uitslaan. Vreemd, want zij kunnen zich toch verplaatsen. Voor welke pijn zoeken zij troost? Voor hun korte leven, en voor hun onvermogen om er iets van te maken, en als ze er iets van gemaakt hebben, voor hun afschuw van de dood.

Ik weet nog niet dat het moederschap van Maryam niet alleen mij, maar ook de loop van de wereld zal veranderen.

Ze kan met niemand praten over wat er is gebeurd, niet met haar ouders, de oude Anna en Joachim, die lang kinderloos zijn gebleven en hun enige dochter aanbidden, en evenmin met haar verloofde Yosef, die naar het schijnt (ik heb hem nooit gezien, ik weet het van haar) al met één voet in het graf staat.

Als Maryam bij me is, ligt ze op haar rug, met haar ogen dicht. Haar huid is kinderlijk gaaf en glimt als natte, rode aarde. Haar neus is als een schans, een steile, juichende lijn. Haar wenkbrauwen vormen één ongebroken boog. Haar lippen trillen vaak, het lijkt alsof ze altijd glimlacht, ook wanneer ze treurt, en ze treurt altijd.

Op een keer, wanneer ze al een dikke buik heeft, zegt ze dat ze het niet wil.

Wat wil ze niet?

Ze pruilt: 'Maar mijn heer heeft het zo bevolen.'

'Waar is je heer?' vraag ik. 'Wat heeft hij bevolen? Jullie, mensen, willen per se een heer hebben. Jullie verzinnen je heer. Jullie noodlot noemen jullie je heer.'

Ze richt zich op en kijkt om zich heen met haar oude ogen, alsof haar zondigste gedachten net door iemand zijn verwoord, gedachten waarvoor ze 's avonds op haar knieën vergiffenis moet vragen aan de engelen die haar dromen bevolken en haar obscure taken influisteren.

'Je heer kun je niet verloochenen,' zegt ze. 'Hem ontkennen is even erg als hem doden. Hem doden is jezelf doden.' Ze denkt lang na. 'Hij is de tak waarop je zit. Zaag je die tak af, dan val je.'

Ze heeft een gewiekst brein, dit onzalige, geschonden moedertje. Nu is ze woest. Ze slaat met haar vuisten in het rond, alsof ze worstelt met een engel.